

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 24. августа 2020. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мср Биљана Никић предала под насловом *Фразеологизми у лектури за основну школу*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 24. августа 2020. године.
2. Састав Комисије:
  1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област Савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  2. Др Драгана Вељковић Станковић, редовни професор за научну област Методика српског језика; година избора у звање: 2019; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  3. Др Весна Ломпар, ванредни професор за научну област Савремени српски језик; година избора у звање 2016; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

4. Др Наташа Вуловић Емонтс, научни сарадник, година избора у звање: 2015; запослена у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Биљана Никић
2. Датум и место рођења: 5. 8. 1984. године, Неготин
3. Дипломирала је 2009. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. Мастер рад под називом *Прилошки предикатив у савременом српском језику* одбранила је 2010. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Душке Кликовац.

4. Академско звање мастер професор језика и књижевности стекла је из области синтаксе.

5. Од 2017. године запослена је у Народној банци Србије, као лектор. Пре тога, шест година радила је у основним школама у Београду. Такође се бави и научноистраживачким радом. Предмет ауторкиног интересовања представља методика наставе, когнитивна лингвистика, лексикологија. Учествовала је на неколико научних конференција и објавила неколико ауторских и коауторских радова. Коаутор је и четири приручника за наставнике. У својству истраживача учествовала је у истраживању од националног значаја за унапређивање образовног система, чији је носилац био Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања. Три године је била коаутор *Збирке задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању*, а 2017. године и један од аутора задатака за завршни испит. Као наставник, учествовала је на многим конкурсима где се представљају примери добре праксе.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ У ЛЕКТИРИ ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мср Биљане Никић има 681 страну и садржи три веће целине: прву чине увод, преглед досадашњих истраживања у фразеологији и одређење фразеологизама, а све то представља увод у други део тезе, у којем је анализирана

прикупљена грађа. Трећи део тезе чини фразеолошки речник. Тезу чини 11 поглавља, укључујући литературу, а потом следе прилози, биографија и изјаве. У првом поглављу (стр. 1–10), *Увод*, објашњен је избор теме, саопштен је предмет и циљ рада, представљен приступ теми, дата је структура, као и списак грађе за Речник. У другом поглављу (стр. 11–24) *Фразеологија као наука, досадашња истраживања* дат је исцрпан преглед досадашњих истраживања међу страним и нашим лингвистима. У трећем поглављу *Шта је фразеологизам* (стр. 25–38) разматране су категоријалне особине фразеологизама. У четвртном поглављу *Фреквенција фразеологизама* (стр. 39–48) испитивана је фреквенција прикупљених фразеологизама – број фразеологизама у сваком књижевном делу из грађе, као и фразеологизми који се највише пута појављују у испитivanoј грађи. Дат је и предлог како да се с методичке тачке гледишта приђе делу с великом бројем фразеологизама. Пето поглавље (стр. 49–91) носи наслов *Структурне одлике фразеологизама* и у њему су фразеологизми разврстани према структури. Донет је закључак о томе које и какве језичке структуре најчешће, а које најређе постају фразеологизми. У шестом поглављу (стр. 92–193) *Значењске одлике фразеологизама*, фразеологизми из грађе анализирани су са семантичке стране. Како обим прикупљене грађе није дозвољавао анализу свих фразеологизама, одлучено је да се анализирају фразеологизми са саставницама *глава*, *срце* и *душа*, *рука*, они који садрже називе за биљке и животиње и они са саставницом *бог*. Ови фразеологизми су анализирани јер су најбројнији у Речнику. Седмо поглавље (стр. 194–210) *Место фразеологије у настави Српског језика и књижевности* говори о заступљености фразеолошких садржаја у настави Српског језика и књижевности. Најважнији део овог поглавља представљају предлози како да се настава фразеологије унапреди коришћењем речника који је део ове дисертације. Осмо поглавље (стр. 211–213) *О Речнику* представља увод у следеће поглавље, а у њему се описује начин израде Речника и примењена техничка решења. Трећи део дисертације чини *Речник* (стр. 214–660). У десетом поглављу *Закључна разматрања* (стр. 661–664) изнети су закључци истраживања. Затим је дата *Литература* (стр. 665–679) и *Извори* (стр. 679–680). На крају тезе налазе се *Биографија* (стр. 681), *Изјава о ауторству*, *Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада* и *Изјава о коришћењу*.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Биљане Никић заснована је на материјалу из фразеолошког речника које је ауторка саставила за потребе ове тезе. Грађу је представљала лектира за старије разреде основне школе. У обзир су узета сва дела – из обавезног и допунског дела лектире. Из књижевних дела ексцерпирани су фразеологизми и начињен је Речник, који садржи око 3600 одредница. Циљ рада био је да се прикупљени фразеологизми анализирају са структурне и семантичке стране, да се утврди њихова фреквенција, као и да се предложи начин на који се може користити Речник у настави, тј. како се може унапредити настава фразеологије.

Како би се приступило анализи, најпре је дат преглед досадашњих истраживања у фразеологији и досадашњих фразеографских радова, те је објашњена потреба за школским фразеолошким речником. Затим су разматране категоријалне особине фразеологизама. У духу когнитивне лингвистике и фази логике, ауторка закључује да постоје фразеологизми који **се** представљају типичне примере (прототип) и оне мање типичне. Као две најважније особине фразеологизама, ауторка истиче њихово семантичко померање (идиоматичност) и чврсту структуру.

У поглављу *Фреквенција фразеологизама* најпре је описан значај фреквенцијских истраживања у језику, а затим су дати резултати истраживања – табеларни приказ фреквенције фразеологизама у појединачним књижевним делима. Затим су разматрани добијени резултати. Циљ је био да се уочи од чега зависи број појављивања фразеологизама у одређеном књижевном делу.

У петом поглављу *Структурне одлике фразеологизама* сви прикупљени фразеологизми разврстани су према синтаксичким јединицама. Ово поглавље значајно је за утврђивање најфреквентнијих фразеолошких модела.

Шесто поглавље *Значењске одлике фразеологизама* најобимније је у овом делу дисертације. У њему се ауторка бави фразеологизмима који чине најважнији део слике света говорника српског језика. С обзиром на то да је човек упућен на своје тело приликом упознавања света око себе, потврдила се хипотеза да је важан сегмент слике света језички изражен кроз фразеологизме у којима доминирају називи за делове човековог тела (соматизми), затим називи за животиње и биљке, као и фразеологизми са саставницом *бог*. Анализира се значење ових фразеологизама и начин њиховог настанка. У овом поглављу

ауторка се на много места осврће на фразеологизме са стилистичке и методичке тачке гледишта, анализирајући начин на који је писац одређени фразеологизам употребио, ефекте такве употребе, као и начине за тумачење пишчевих поступака на часовима српског језика.

Последње поглавље у овом делу дисертације, седмо поглавље, које носи наслов *Место фразеологије у настави Српског језика и књижевности*, говори о недовољној заступљености фразеолошких садржаја у настави Српског језика и књижевности, али и о слабостима данашње школе уопште. Затим ауторка даје предлог како да се тренутна ситуација поправи, односно како да се повежу настава језика и настава књижевности, о чему се у литератури одавно говори, али у пракси конкретних решења и примера добре праксе углавном нема.

Трећи део дисертације чини веома обиман фразеолошки речник. Пре Речника ауторка је дала кратко поглавље које говори о Речнику – начину прикупљања грађе, начину организовања грађе у Речнику и техничким решењима примењеним у Речнику.

На следећих чак 447 страница дат је Речник богат фразеолошком грађом. Његова посебна вредност је у томе што је уз сваку одредницу дат пример потврђен у грађи. Речник у фуснотама садржи бројна објашњења о пореклу појединих фразеологизама и о стилским поступцима писаца.

На крају, ауторка доноси закључке истраживања.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА

Радови у часописима и зборницима

1. Биљана Никић, Колико ученици основних школа познају значења речи које означавају особине људи, *Школски час српског језика и књижевности*, XXX, број 5, 2013, 79–91.

2. Биљана Никић, Метафоре за концептуализацију цигарета, пушења, пушача и дуванске индустрије, *Анали Филолошког факултета*, XXVI, 2, 2014, 113–134.

3. Биљана Никић, Принципи активне наставе на примеру обраде теме „Звук” у осмом разреду основне школе, *Методичка пракса*, XV, 1/2, 2015, 67–80.

4. Биљана Никић, Топоними с основном баз-, *Зборник радова Филозофског факултета*, XLV, 4, 2015, 363–379.

5. Биљана Никић. *Романтизам и реализам*, у: *Час за углед. Зборник припрема за угледне часове предметне наставе у старијим разредима основне школе*, Б. Влаховић, Н. Филиповић (ур.), Едука, Београд, стр. 2015, 136–141.

6. Биљана Никић, Саша Чорболоковић, Једноставни квиз у настави граматике у старијим разредима основне школе, *Књижевност и језик*, LXII, 3–4, 2015, 363–375.

Приручници

1. Весна Ломпар, Јелица Живановић, Наташа Кљајић, Марија Марковић, Биљана Никић, Саша Чорболоковић, *Асоцијације у настави српског језика и књижевности: приручник за наставнике*. Београд: Klett, 2014.

2. Весна Ломпар, Јелица Живановић, Наташа Кљајић, Марија Марковић, Биљана Никић, Саша Чорболоковић, *Квизови у настави српског језика и књижевности: приручник за наставнике*. Београд: Klett, 2017.

3. *Збирка задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2014/2015. годину*, [уредници: Ката Симић Мишић, Ана Пејић]. Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања – Привредно друштво „Просветни преглед” д. о. о.

4. *Збирка задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2015/2016. годину*, [уредници: Ката Симић Мишић, Ана Пејић]. Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања – Привредно друштво „Просветни преглед” д. о. о.

5. *Збирка задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2016/2017. годину*, [уредници: Ката Симић Мишић, Ана Пејић]. Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања – Привредно друштво „Просветни преглед” д. о. о.

6. Зона Мркаљ, Весна Ломпар, Наташа Кљајић, Биљана Никић, Жељко Тешић, Саша Чорболоковић, *Српски језик и књижевност 5 : приручник за наставнике са дневним припремама за часове*. Београд: Klett, 2018.

7. Зона Мркаљ, Весна Ломпар, Наташа Кљајић, Биљана Никић, Жељко Тешић, Саша Чорболоковић, *Српски језик и књижевност б : приручник за наставнике са дневним припремама за часове*. Београд: Klett, 2019.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Због значаја теме и потреба за школским фразеолошким речником настало је спроведено истраживање. Како је један од циљева истраживања био да се начини школски фразеолошки речник, за грађу је одабрана лектира за старије разреде основне школе. Из богате грађе (коју чини око 7500 страница текста) ауторка је ексцерпирала око 3600 фразеологизама и начинила је Речник.

Како ауторка у закључку тезе наводи, планира да у будућности објави прикупљену фразеолошку грађу, и то у два верзијама – једној за стручну јавност (лингвисте и наставнике), а другој за ученике, што ће бити практична добит овог истраживања.

Ауторка је у истраживању пошла од досадашњих резултата фразеолошких истраживања, које је представила у другом поглављу дисертације, те је настојала да допринесе овој лингвистичкој дисциплини и с теоријске и с практичне стране. Најпре је покушала да одговори на још увек отворено питање фразеологије – шта је фразеологизам. Приликом израде фразеолошког речника, ауторка је бележила своја размишљања и дилеме, и покушала да одреди које су то нужне, категоријалне одлике фразеологизама. На основу примера из грађе, закључила је да су то семантичко померање (идиоматичност) и чврста структура. Уколико одређени вишелексемни спојеви имају неке друге категоријалне особине (на пример, репродуктивност или експресивност), могу бити блиски фразеологизмима, али не и нужно фразеологизми. Ауторкини закључци нису у духу аристотеловске већ фази логике – постоје типични представници једне категорије и они који се удаљавају од прототипичног примера (центра), тј. чине периферију једне категорије, припадајући по неким особинама и суседној категорији.

У четвртном поглављу дисертације ауторка се бавила фреквенцијом фразеологизама. Утврдила је да су они веома фреквентни – у већини прочитаних дела на свакој страни текста постоји макар један фразеологизам, ако не и више њих, што познавање фразеологизама чини неопходним за свакодневну комуникацију. Многи фразеологизми

припадају разговорном језику, те драма, као књижевни род чији је језик најближи разговорном, има највише фразеологизама. Важан закључак овог поглавља јесте и тај да су писци XIX века чешће употребљавали фразеологизме но писци XX века, који пак чешће фразеологизме користе за језичке игре но у класичном смислу. Таква ситуација још једном оправдава неопходност постојања школског фразеолошког речника. У доба када се расправља о томе шта треба задржати у школској лектири а шта евентуално заменити другим књижевним делима, ауторка наглашава то да неки текстови представљају темеље наше културе. Без обзира на то што су ученицима епске народне песме, Његошев *Горски вијенац*, приповетке Глишића, Домановића, Матавуља, дела Вука Караџића, песме Јована Јовановића Змаја итд. језички (а често и по систему вредности који је у њима приказан) далеки, ауторка сматра да се њих не смемо одрећи, већ наћи начин како да се они приближе ученицима. У овом поглављу, ауторка је одредила и 50 најфреквентнијих фразеологизама у грађи. Закључила је да чак шест фразеологизама у групи најучесталијих има саставницу *бог*. Сви они се налазе у горњој половини листе – последњи по учесталости заузима 25. место, а чак три фразеологизма заузимају једно од првих осам места на листи. Такође, ауторка примећује да се на листи најфреквентнијих фразеологизама налазе они који нису у већој мери експресивни.

У петом поглављу дисертације ауторка анализира структуру фразеологизама. Анализа је показала да су најбројнији фразеологизми у грађи глаголско-именичке конструкције, а најмање бројни су они са структуром полусложенице и напоредне конструкције. У свакој синтаксичкој групи ауторка посебно разматра број поредбених фразеологизама. Њих у Речнику има 558, што је готово седмина свих прикупљених фразеологизама.

У шестом поглављу, ауторка фразеологизме посматра са семантичке стране. С обзиром на велики број ексцерпираних фразеологизама, јасно је било да би анализа свих фразеологизама далеко надмашила потребе ове дисертације, нити би таква анализа могла детаљније узети у обзир семантичке, стилске и прагматичке стране фразеологизама. Стога је ауторка одлучила да у грађи уочи најважније семантичке групе фразеологизама, оне које чине фразеолошку слику света нашег народа. Закључила је да су то називи за делове тела, природа која окружује човека (пре свега биљке и животиње) и бог. Ова ауторкина запажања поклапају се с досадашњим истраживањима у фразеологији. Фразеологизме с

наведеним саставницама анализирао је семантички – сврставала их је у одређену значењску групу, али је често коментарисала и улогу коју фразеологизам има у контексту у коме је употребљен. Циљ ауторкиног рада није био да се у већој мери бави фразеологизмима с дијахронијске тачке гледишта, али тамо где је анализа налагала тумачила је и порекло фразеологизама.

Анализа је показала да значења фразеологизама са соматизмима као саставницом зависе од функције коју одређени део човековог тела има, као и од оног што му се културолошки и симболички приписује. Тако највећи број фразеологизама с главном саставницом *глава* означава човеково стање свести и човекове активности према себи и другима. Те активности углавном означавају губљење односно чување свог или туђег живота. Срце се семантички у највећем броју фразеологизама повезује са осећањима, а душа са односом према другим људима, начином на који човек нешто ради и његовим духовним особинама. У глави су смештене мисли и идеје, којима човек манипулише (премешта их, слаже и сл.), а у срцу и души су смештена осећања, која се углавном разумевају као течност, коју је теже контролисати но мисли-предмете. Фразеологизми с главном саставницом *рука* у највећем броју случајева остварују значења човековог рада и апстрактно значење власти, помоћи и успеха, што је у складу са значењима ове именице. У овом поглављу дисертације анализирани су начини настанка фразеологизама са соматизмима као саставницом. Уочена је веза између начина њиховог настанка и природе делова тела који се њима означавају, те се *глава*, *срце* и *душа*, као апстрактнији делови тела од *руке*, чешће концептуализују, док ће рука добар део својих фразеолошких значења остварити путем гестова и у вези са свакодневним животом.

Ауторка је утврдила да у Речнику постоји велики број фразеологизама са зоонимима и фитонимима као саставницама, с тим да је оних за зоонимима више но оних с фитонимима. Човек је и у животу и у слици света коју фразеологија ствара сличнији животињама но биљкама. Највећи број фразеологизама са зоонимима као саставницом структурално припада поредбеним фразеологизмима, те је већ из овога јасно да се у њима човек пореди са животињама. Најчешће се човек пореди са животињама по радњама које обавља. Такође, утврђено је да су животиње и биљке које су продуктивне у српској фразеологији оне које се срећу на нашим просторима, те се анализом фразеологије кристалише фразеолошка слика српског народа.

Када су у питању фразеологизми с лексемом *бог*, у њима је уочен смисаони расцеп. Бог даје, али и узима, може бити и добар, милосрдан, али и немилосрдан, онај који зна све и који заборавља, онај чији се судови не доводе у питање и онај у чије се одлуке може сумњати, он прати човека кроз живот, али га може и оставити. Ипак, ако се посматра слика која преовлађује, ауторка закључује да се бог у нашој култури схвата као савршенство, чије одлуке човек углавном не доводи у питање.

Међу фразеологизмима које је ауторка у овој дисертацији анализира са семантичке стране преовлађују они који се односе на негативне особине, радње и ситуације, што се поклапа с резултатима досадашњих истраживања.

У седмом поглављу дисертације, ауторка разматра место фразеологије у настави Српског језика и књижевности. Као главне недостатке у настави нашег предмета истиче кризу читања и слабу језичку културу ученика. Нарочито наглашава недовољну повезаност наставе језика и наставе књижевности. Ауторка наглашава да се о томе у науци више пута говорило, али је у пракси мало тога урађено, и то на свим нивоима школовања (од основне школе до факултета). Како би се то превазишло, ауторка у овом поглављу предлаже начине коришћења Речника. Његову примену првенствено види на часовима на којима се обрађују књижевна дела (и током читања дела код куће). Ауторка наглашава значај тумачења фразеологизма у контексту у коме је употребљен и сагледавање његове стилске функције.

Речник, који је део ове дисертације, послужиће као извор за даља фразеолошка истраживања.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Мср Биљана Никић написала је обимну и квалитетну докторску дисертацију, чији најважнији део представља речник фразеологизама из школске лектире за старије разреде основне школе. У израду овог речника, као и тезе у целини, уложен је велики труд. Довољно говори већ сам податак да је било потребно прочитати 7.500 страница обавезне и изборне школске лектире, ексцерпирати 3.600 фразеологизама из тих књижевних дела, а затим их лексикографски обрадити. На сваком кораку свог истраживачког подухвата кандидаткиња је наилазила на бројне проблеме. Као што је познато, није увек лако разликовати фразеологизам од других типова устаљених лексичких спојева, па је било потребно успоставити одређене критеријуме за идентификовање фразеолошких јединица.

Неки фразеологизми имају више значења, па је и њих требало препознати и описати. Значења су потврђена примерима, које је Биљана Никић ексцерпирала из књижевних дела и унела у речник. Овако добијен речник садржи фразеолошки фонд који се очекује као део језичког богатства ученика када заврши основну школу. Међутим, сведоци смо чињенице да ученици често не читају лектуру и не успевају да овладају великим делом фразеологије чије се познавање очекује у њиховом узрасту. Због тога ће фразеолошки речник Биљане Никић бити веома користан ученицима у савладавању непознатих фразеологизама док читају лектуру, али и у допуњавању знања која нису стекли јер су пропустили читање лектуре. Размишљајући о томе, кандидаткиња је дефиницијама и примерима помогла ученицима у савладавању фразеологије, али им је усто у фуснотама наводила значења мање познатих лексема које представљају саставне делове обрађених фразеологизама. Речник садржи и бројне напомене о пореклу фразеологизама или о начину на који су употребљени у књижевном делу. Посебно је важна намера Биљане Никић да речник објави у две верзије – за ученике и за наставнике. У верзији намењеној ученицима, она ће додати још информација које ће ђацима користити у савладавању употребе ових јединица, а наставници ће добити бројне методичке инструкције о томе како да их приближе својим ученицима.

Речник треба схватити као практичан резултат рада на докторској дисертацији, чија је корист огромна за наставу српског језика у основној и средњој школи, али и за наставу српског језика као страног. Речник ће бити користан и новинарима, писцима, студентима, језичким стручњацима, истраживачима српске књижевности и културе.

Докторска дисертација Биљане Никић има и веома репрезентативан теоријски део. У њему је кандидаткиња теоријски разматрала одлике фразеологизма као језичке јединице и изнела бројне закључке о фразеологији коју је испитала. Посебно су корисни резултати њеног испитивања најчешће морфолошке структуре српских фразеологизама, затим њихова семантичка анализа. Показало се да су неки писци користили фразеологизме у својим делима више од других, и да у том смислу нарочито предњачи П. П. Његош, у чијим делима је фразеологија најбогатије заступљена. Овај податак може бити релевантан у оцени језика писаца у целини, а може послужити и као показатељ наставницима која књижевна дела треба да користе приликом припреме наставних јединица о фразеологији. Важан је податак и да су за фразеологизмима чешће посезали српски писци у XIX веку

него у XX столећу. Показало се да се фразеологија најчешће појављује у разговорном функционалном стилу, па зато не чуди што је у драми заступљена далеко више неко у поезији и прози.

Ово су само неки од важних закључака до којих је дошла мср Биљана Никић у својој докторској дисертацији, која представља користан и важан допринос српској фразеологији, лексикографији, методици наставе српског језика и лексикологији.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Биљане Никић, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Фразеологизми у лектури за основну школу*.

Београд, 28. август 2020.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

Др Драгана Вељковић Станковић, редовни професор

Др Весна Ломпар, ванредни професор

Др Наташа Вуловић Емонтс, научни сарадник